
STATUETELE ANTROPOMORFE ALE CULTURII GÁVA-HOLIHRAKY

de Attila László

Asta cultură Gáva-Holihrazy, de la începutul epocii fierului, a cărei arie maximă de răspândire se întinde din bazinul Tisei până în Ucraina subcarpatică spre est și sudul Poloniei și estul Germaniei spre nord (Svešnikov, 1964; Smirnova, 1974; Kemenczei, 1982; 1984, p. 58-86; Bazielič, 1982; Furmanek, Horst, 1982, p. 11; László, 1984/1986; 1994, p. 48-50, 186 și notele 1-23, cu bibliografie), se remarcă și prin plastica sa originală, antropomorfă și zoomorfă, încă prea puțin studiată. În ultimul timp au fost publicate, totuși, mai multe statuete antropomorfe, descoperite în Transilvania (Vasiliev, 1985-1986; V. Vasiliev, în: Vasiliev et al., 1991, p. 69-70, 147-152) și în Ucraina (Maleev, 1992, cu toată bibliografia privind statuetele discutate de el), fără ca autorii lucrărilor respective să cunoască descoperirile din afara spațiului cercetat de ei și, astfel, să facă vreo legătură între aceste piese înrudite din punct de vedere tipologic, funcțional, cronologic și cultural. Pentru a depăși acest impas, noi am încercat recent să înfățișăm un stadiu al cercetărilor, ocazie cu care am înscris în seria plasticii antropomorfe a culturii Gáva-Holihrazy și o descoperire provenită din săpăturile noastre de la Grănicești, jud. Suceava (László, 1995). După predarea studiului nostru a mai fost publicată o nouă statueta, însoțită de câteva observații interesante (Boroffka, 1994). Oferind, acum, o versiune românească a lucrării noastre, avem, astfel, posibilitatea de a completa documentația inițială și de a nuanța unele concluzii expuse în prima variantă a lucrării.

Menționăm, în prealabil, că, în ciuda îmbogățirii datelor, au fost publicate până în prezent doar puține statuete antropomorfe (chiar în comparație cu plastica zoomorfă a culturii Gáva-Holihrazy), ceea ce se datorează, credem, nu numai stadiului încă incipient al cercetărilor și a posibilei rarități reale a statuetelor antropomorfe, dar și nedeterminării ca atare a unor obiecte și, implicit, publicării selective a descoperirilor. Pe de altă parte, puținătatea și starea fragmentară a statuetelor împiedică, deocamdată, o clasificare viabilă a lor.

Două exemplare, descoperite pe teritoriul Ucrainei de astăzi, înlătură orice îndoială că obiectele fragmentare în discuție au aparținut unor statuete antropomorfe. Primul, descoperit la Krivce (fig. 1/3 = Maleev, 1992, fig. 5/a), este aproape întreg: îi lipsește doar capul. Statueta, ca și toate celelalte despre care va fi vorba în continuare, este

plată. Partea ei superioară este triunghiulară, care se continua, probabil, în gâtul alungit și capul statuetei. Cele două laturi, respectiv colțurile inferioare ale acestui triunghi sugerează brațele, nedespărțite de corp, ale statuetei. Mult îngustată în talie, statueta este de formă rotundă în partea sa inferioară. Piesa este bogat ornamentată prin linii incizate și puncte (gropițe) imprimate, care au în vedere de a reda anumite detalii anatomice sau de port. Astfel, pe partea frontală, prin două gropițe, sunt redați sânii, iar pe partea opusă, în regiunea gâtului, a umerilor și a spatelui, cinci linii incizate, verticale, paralele, redau părul lung, lăsat (în cozi?). Pe partea frontală, două linii incizate paralele în formă de V alungit, însoțite de câte un șir de gropițe, care pornesc din zona gâtului și a umerilor și se unesc în mijlocul pieptului, deasupra sânilor, reprezintă probabil un dublu colier (șirag de mărgel?). Cele două gropițe mai mari, aflate în vârful liniilor incizate, ar putea să reprezinte câte un pandantiv. Talia este marcată, jur-împrejur, printr-o linie incizată orizontală, flancată de două șiruri de gropițe, care ar putea reda un brâu ornamental. Pe partea frontală (sau, mai degrabă, pe cele două laturi ale piesei: desenul publicat nu este suficient de clar din acest punct de vedere) locul corespunzător brațelor, lăsate în jos, este ornamentat cu motivul numit "brăduț", de fapt un șir de motive succesive în formă de Λ . Același motiv acoperă, practic în întregime, atât suprafața frontală cât și cea dorsală a părții inferioare a statuetei. De data aceasta, motivul este dispus orizontal, în trei șiruri complete și unul pe jumătate. În sfârșit, pe spatele statuetei mai apare de două ori motivul în formă de "brăduț", cele două reprezentări fiind dispuse în poziție înclinată, dinspre mijlocul statuetei spre marginile ei. Specificul acestor reprezentări constă în faptul că "ramurile" laterale (motivul în formă de Λ) pornesc de la câte o ramură mediană, marcată printr-o linie incizată dreaptă. Aceste două reprezentări seamănă, astfel, cu adevărat, cu un motiv vegetal schematizat (pom, creangă, fir de cereală, eventual spic). Mai observăm că ramurile mediane ale celor două reprezentări pornesc ("răsar") din câte o gropiță mai mare, aflate imediat deasupra taliei statuetei. În ceea ce privește condițiile de descoperire, statueta provine din groapa nr. 2 a așezării, în care se mai afla o mare cantitate de ceramică, statuete reprezentând cai și obiecte considerate modele de roți de car (Maleev, 1992, p. 16).

Capul statuetelor antropomorfe, de tipul descris mai sus, ni-l putem imagina datorită unui fragment descoperit în așezarea de la Lissicniki (fig. 1/1 = Maleev, 1992, fig. 5/g). La acest tip de statuete (așa cum sugerează, de altfel, și exemplarul de la Krivce, descris mai sus), trecerea de la trunchi la gât este lină, umerii nefiind accentuați. De asemenea, nu i se acordă nici o atenție modelării capului, acesta fiind doar o prelungire a gâtului lung, svelt, conic, cu capătul superior rotunjit. Fața este, totuși, indicată sumar, prin reprezentarea ochilor, marcați prin două gropițe. Liniile scurte incizate, quasi-orizontale, încadrate între două linii incizate verticale, care se observă pe dosul fragmentului, reprezintă, fără îndoială, părul lung, lăsat pe spate, prins într-o coadă sau într-un coc. Același lucru se poate afirma, credem, și despre micul fragment, descoperit tot la Lissicniki, și care provine, probabil, tot de la capul unei statuete (fig. 1/2 = Maleev, 1992, fig. 5/b). Gropițele dispuse într-un semicerc, care pornesc de la baza gâtului spre pieptul statuetei, reprezintă, probabil, podoabele purtate sau anumite elemente ale vestimentației (colier, decolteul îmbrăcămintei).

Având în vedere descoperirile discutate, și alte două fragmente, aflate în așezarea de la Lissicniki), pot fi interpretate ca părți inferioare ale unor statuete de tipul descris mai sus. Primul (fig. 1/4 = Maleev, 1992, fig. 5/v) este foarte asemănător părții inferioare a statuetei de la Krivce. Observăm aceeași formă rotunjită (dar, de data aceasta turtită), și același ornament, în formă de "brăduț", dispus în numai două șiruri orizontale, acoperind întreaga suprafață a (părții frontale a) statuetei. Talia (unde este ruptă statueta) este marcată de două (poate trei – nu se poate stabili din cauza rupturii) linii orizontale incizate, însoțite de șiruri orizontale de gropițe, reprezentate pe partea frontală a statuetei. (Partea dorsală nu este ilustrată). Cel de al doilea fragment (fig. 1/5 = Maleev, 1992, fig. 5/d), de formă rotundă, este ornamentat cu linii incizate, orizontale și oblice, însoțite de șiruri de gropițe. Și acest exemplar este rupt în talie, marcată prin două linii incizate orizontale, paralele, care se observă pe partea frontală a piesei. (Partea dorsală nu este ilustrată).

Se pare că alte câteva fragmente de statuete de acest tip, rupte în zona taliei, au mai fost descoperite în așezarea de la Krivce (Maleev, 1992, p. 18), fără a avea descrierea mai detaliată și ilustrația lor, ori date despre condițiile lor de descoperire.

În Transilvania, fragmentele unor statuete, în multe privințe asemănătoare ca formă și decor, au fost descoperite în așezarea fortificată de la Teleac, jud. Alba, având trei niveluri principale de locuire, notate cu cifre romane, de jos în sus (Al. Aldea, în: Vasiliev et al., 1991, p. 32-43). Primul fragment, asupra căruia ne oprim și care provine din nivelul III, a aparținut, după părerea noastră, părții superioare, de formă triunghiulară, a unei statuete, asemănătoare cu cea de la Krivce (fig. 2/1). În publicația originală piesa a fost reprodusă "răsturnată", fiind socotit că ea reprezintă partea inferioară a unei statuete (Cf. Vasiliev, 1985-1986, p. 83, fig. 2/14; idem, în: Vasiliev et al., 1991, p. 69, fig. 28/14). În interpretarea noastră avem în vedere nu numai forma triunghiulară, plată, dar și decorul foarte asemănător, mai ales cel de pe fața frontală a statuetei. Întâlnim și aici acel motiv în formă de V alungit, realizat prin două linii incizate paralele, între care se află un șir de gropițe (cerculețe?), după cât se pare imprimate. La vârful celor două motive în formă de V reîntâlnim cele două gropițe (sau cercuri) mai mari. Sperăm că nu greșim dacă considerăm că este vorba, și în acest caz, de reprezentarea unui dublu colier, care atârna de la baza gâtului spre mijlocul pieptului, susținând câte un pandantiv. Cele două linii incizate, orizontale, paralele, între care se află, de asemenea, un șir de gropițe (cerculețe?), situate deasupra motivului descris mai sus, imediat sub ruptură, reprezintă, credem, un colier care înconjură gâtul. Un al doilea motiv în formă de V, mai alungit, realizat în aceeași tehnică, ar putea reda un element de vestimentație (decolteu ornamentat?). În sfârșit, cele cinci (!) linii alungite incizate, verticale, de la care pornesc și câteva linii mai scurte, laterale, reprezentate pe reversul piesei, redau, probabil, părul.

Al doilea fragment, descoperit în locuința 37 din nivelul III, a aparținut, fără îndoială, părții inferioare și de mijloc a unei statuete de tipul discutat aici (fig. 2/2 = Vasiliev, 1985-1986, p. 83, fig. 2/12; idem, în Vasiliev et al., 1991, p. 69, fig. 28-12). Motivul unghiular incizat, păstrat doar parțial din cauza rupturii, și care se observă pe

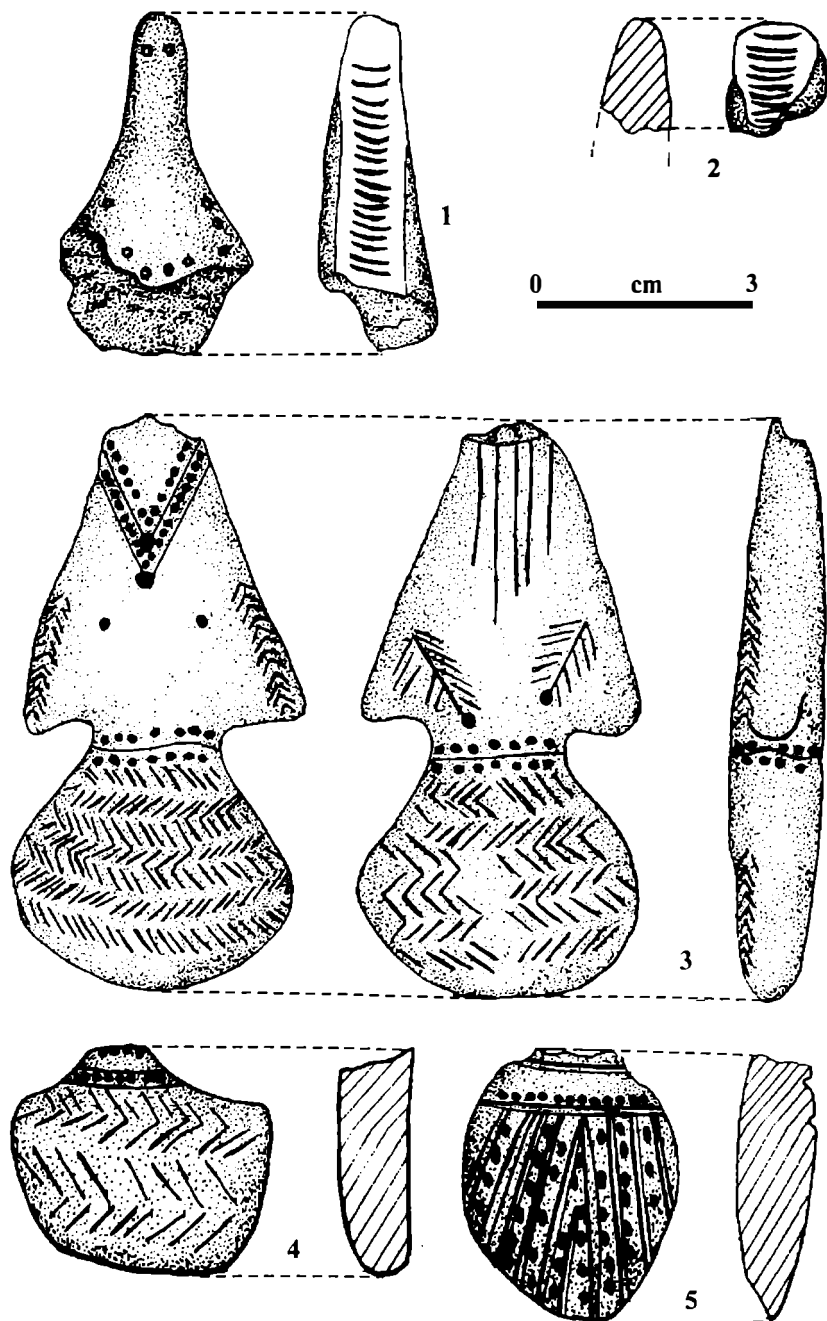

Fig. 1. 1-2, 4-5. Lissicniki; 3. Krivce (după I.N. Maleev).

ambele fețe ale statuetei, ar putea reda decolteul îmbrăcămintei, iar perechea de linii incizate duble, terminate în câte-un oval și flancate de șiruri de puncte, ar putea reprezenta cozile lungi, atârnate (după cum consideră și cel care a publicat piesa; cf. Vasiliev, 1985-1986; idem, in: Vasiliev et al., 1991, p. 69). Partea de jos a presupusei fețe frontale a statuetei (potrivit felului în care a fost publicată ultima dată; cf. V. Vasiliev, in: Vasiliev et al., 1991, fig. 28/12) mai este ornamentată cu o linie incizată orizontală și cu motivul în formă de “brăduț”, ca și în cazul statuetelor de la Krivce și Lissicniki. Noi considerăm că fața socotită de descoperitor ca cea frontală este, de fapt, reversul piesei (chiar dacă este mai bogat ornamentată) și am ilustrat statueta ca atare în fig. 2/2. În sensul interpretării noastre pledează, pe de o parte, reprezentarea cozilor, purtate, în general, pe spate. Pe de altă parte, interpretarea presupusului revers ca partea frontală a statuetei și de prezența motivului incizat în formă de V în regiunea pieptului, observat și la piesele deja discutate de la Krivce și Teleac. Șirul de puncte, care însoțește linia incizată exterioară în formă de V, ar putea reprezenta ori un colier (șirag de perle), ori decorul decolteului îmbrăcămintei.

A vând în vedere asemănările evidente, atât în ceea ce privește forma cât și decorul, cu statuetele discutate mai sus, am inclus în această categorie de obiecte și un fragment, descoperit la Grănicești, jud. Suceava, în unicul strat de cultură al așezării care poate fi încadrată în faza veche a culturii Gáva-Holihradý, corespunzând orizontului Mahala III (László, 1994, p. 90, fig. 13/2. Pentru așezarea de la Grănicești și cultura Gáva-Holihradý din Podișul Sucevei, în general, cf. László, 1976, p. 93-94; 1976-1980, p. 183-184; 1984-1996; 1989, p. 120-121; 1994, p. 48-104, 156-167, 186-197, 208-211, cu bibliografie, listă de descoperiri, ilustrație și hărți de răspândire). Este vorba de o piesă plată, de formă alungită, mai îngustă în mijloc (unde este și spartă) și lățindu-se spre capătul păstrat, rotunjit. Ornamentată numai pe o față, statueta prezintă un decor constând din linii incizate, paralele, aproximativ verticale, care acoperă capătul intact, rotunjit al piesei, și dintr-un singur șir de gropițe, dispuse în formă ovală, care se continua și dincolo de linia de ruptură a fragmentului. Zona acoperită cu inciziile verticale este despărțită de cea ornamentată cu șirul de gropițe printr-o linie orizontală, superficial incizată. Presupunând că liniile verticale ar putea reprezenta părul, inițial am publicat piesa cu partea rotunjită așezată în sus. Acum, ținând cont mai ales de forma, dar și de decorul statuetelor deja discutate, descoperite în Ucraina și în Transilvania, înclinăm să credem că poziția corectă a fragmentului descoperit la Grănicești este aceea în care este prezentată în ilustrația lucrării de față. În acest sens pledează șirul de gropițe, care amintește de dispunerea gropițelor de pe bustul statuetei de la Lissicniki (fig. 1/1).

Statuetele discutate mai sus aparțin unui tip, numit de unii cercetători “în formă de vioară” (cf. Maleev, 1992, p. 16), poate și sub influența terminologiei referitoare la o anumită categorie a plasticii neolitice și chalcolitice din Egeea și Europa de sud-est (“*idolii en violon*”). După cum ne putem da seama pe baza fragmentelor cunoscute, aceste statuete au partea inferioară mai mult sau mai puțin rotundă, mijlocul îngustat,

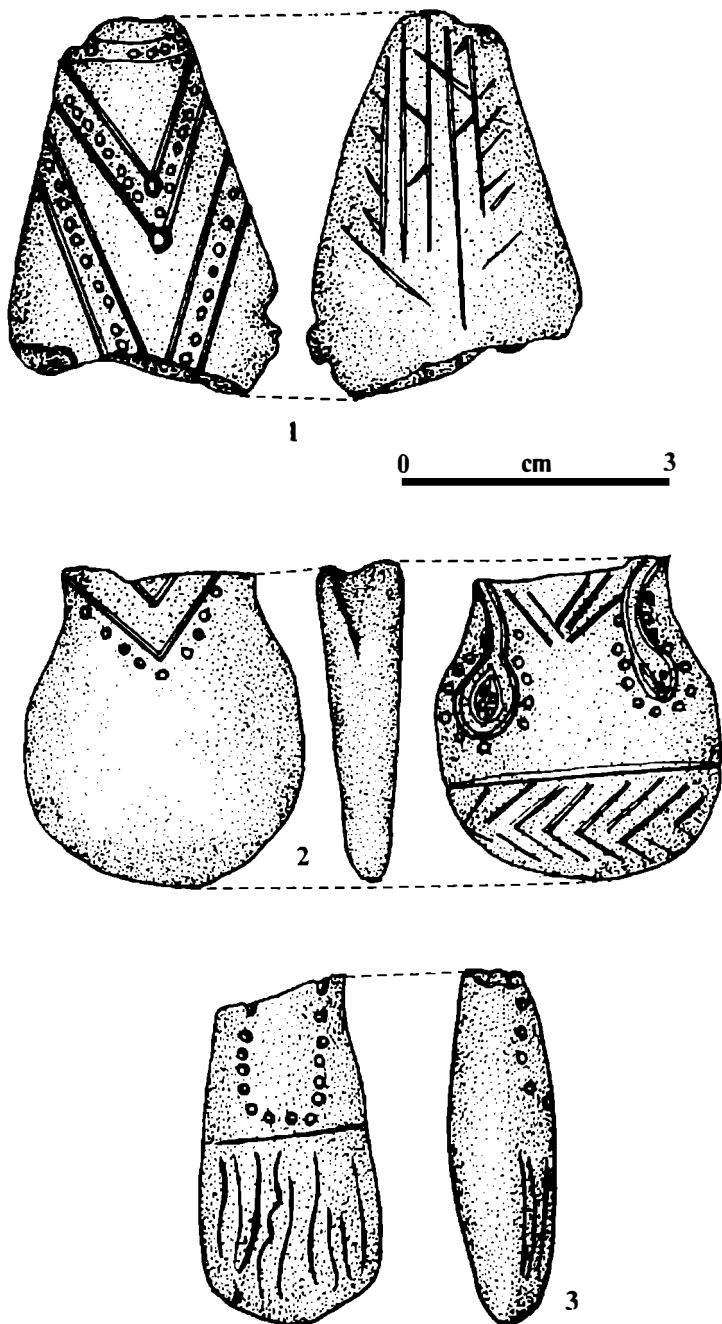

Fig. 2. 1-2. Teleac (după V. Vasiliev); 3. Grănicești (după A. László).

partea superioară triunghiulară sau romboidală, gâtul lung, fără a acorda o atenție deosebită modelării capului și a feței. Decorul, incizat și imprimat, dincolo de funcția sa strict ornamentală, redă, nu odată, după toate probabilitățile, anumite detalii anatomice sau vestimentare.

Două piese fragmentare, descoperite la Teleac, au fost interpretate ca reprezentând partea inferioară a unor statuete antropomorfe plate, proeminența vizibilă în profil schițând laba piciorului (Vasiliev, 1985-1986, p. 83, fig. 2/13 = V. Vasiliev, în: Vasiliev et al., 1991, p. 69, fig. 28/13 = László, 1995, fig. 2/3 = fig. 3/2 în prezenta lucrare: nivelul de locuire I; V. Vasiliev, în: Vasiliev et al., 1991, p. 69, fig. 28/17 = László, 1995, fig. 2/4 = fig. 3/1 în prezenta lucrare: descoperire întâmplătoare). Acceptând această interpretare a lui V. Vasiliev, am considerat că fragmentele amintite reprezintă un alt tip de statueta antropomorfă, având partea inferioară de formă triunghiulară sau romboidală, cu mijlocul lătit, spre deosebire de statuetele discutate mai sus, care au partea inferioară rotunjită și talia îngustată. Totodată, am atras atenția că, în ceea ce privește decorul, întâlnim, în parte, motivele deja cunoscute: linii incizate încadrând șiruri de gropițe, elemente ornamentale care pot fi socotite variante ale motivului "în brăduț", grupuri de linii orizontale sau arcuite, alături de care apar și elemente decorative mai simple, cum sunt șirurile orizontale compuse din linii scurte, verticale sau liniile ondulate, paralele, incizate (cf. László, 1995).

Publicând un fragment de statueta antropomorfă asemănător ca formă, descoperit întâmplător în iunie 1993 la Teleac, N. Boroffka consideră că această piesă, ca și celelalte triunghiulare, plate, mai sus menționate, fac parte din partea superioară a statuetelor, vârful ușor înclinat lateral al triunghiului indicând fața/capul (Boroffka, 1994, p. 75-76, fig. 1/1). Potrivit acestei interpretări, acea "proeminență (vizibilă în profil)" nu ar schița, deci, laba piciorului, după cum credea V. Vasiliev (în: Vasiliev et al., 1991, p. 69), opinie preluată și de noi (László, 1995).

Reexaminarea mai atentă a acestor fragmente ne face să considerăm că ele reprezintă, într-adevăr, partea superioară a unor statuete, în fond, de același tip, ca și cele discutate în prima parte a lucrării noastre, fiind ilustrate, acum, în poziția lor, socotită ca fiind cea corectă (cf. fig. 3/1-3). Ne-am opri, mai întâi, asupra fragmentului ilustrat în fig. 3/1 (= Vasiliev et al., 1991, fig. 28/17). Observăm și aici acel motiv incizat, în formă de V alungit, însoțit de șiruri de gropițe, care pornește de la zona gâtului sau a umerilor și ajunge, cu vârful, în regiunea pieptului, reprezentând, probabil, decolteul împodobit ori alte elemente (decorative) ale îmbrăcăminții, eventual un colier compus din perle. Fasciculele de linii arcuite (semicirculare, atârinate), incizate, ce apar deasupra acestui motiv, ar putea să reprezinte, de asemenea, ori marginea superioară, ornamentată, a îmbrăcăminții, ori o podoabă de gât, compusă, după cât se pare, din două coliere triple. Linia arcuită superioară, de sub ruptură, reprezintă ori bordura îmbrăcăminții, ori un colier, de care atârână un pandantiv circular, ca în cazul statuetelor de la Krivce (fig. 1/4) sau de la Teleac (fig. 2/1). Evident, acestea sunt, în bună parte, speculații, și, până când nu vom găsi exemplare întregi, va fi foarte greu să ajungem la o interpretare cât de cât corectă a acestor motive, ca reprezentând

elemente reale ale portului de odinioară. În ceea ce privește decorul incizat al reversului și al părților laterale ale piesei, putem considera, cu aceleași rezerve, că fascicolele de linii unghiulare, ondulate ori semicirculare ar putea reprezenta părul lung, lăsat în jos, uneori prins în cozi sau în coc, așa cum s-a observat și în cazul altor statuete (cf. fig. 1/1-2: Lissicniki; 1/3: Krivce; 2/1-2: Teleac). Partea frontală a piesei ilustrate în fig. 3/2 (= Vasiliev et al., 1991, fig. 28/13) prezintă, în fond, aceleași elemente decorative: o fascicolă de linii incizate, mai degrabă orizontale decât arcuite, ce suprapune motivul în formă de V alungit, incizat, însoțit de șiruri de gropițe, a căror semnificație nu poate fi alta, decât cea a piesei mai înainte discutată. Liniile scurte, mai mult sau mai puțin verticale, dispuse în șiruri orizontale, ce apar pe reversul și pe părțile laterale ale piesei, reprezintă, probabil, părul, lăsat în jos, fără a fi prins în cozi sau în coc. Fragmentul publicat recent (fig. 3/3 = Boroffka, 1994, fig. 1/1) este ornamentat pe ambele fețe cu câte o bandă de linii incizate oblice, însoțite de gropițe înconjurate de puncte. Autorul nu insistă asupra interpretării decorului; lasă să se înțeleagă că, și în acest caz, este vorba de reprezentarea unor detalii ale îmbrăcăminții (decolteu). Dacă opinia sa este corectă, aici întâlnim un alt tip de îmbrăcămințe, cu "decolteu" asimetric, oblic, mult alungit, și nu în formă de V, după cum s-a presupus în cazul statuetelor ilustrate în fig. 1/3; 2/1-2 și 3/1-2. Desigur, pot exista și alte posibilități de interpretare (eșarfă diagonală în cazul benzii liniare incizate, motive decorative în cazul gropițelor înconjurate de puncte) fără să ne putem pronunța, deocamdată, în favoarea uneia sau alteia dintre ele.

În ceea ce privește funcția statuetelor, este aproape unanimă părerea că ele sunt reprezentări feminine și sunt în legătură cu un cult menit să asigure fertilitatea ogoarelor și fecunditatea animalelor (Vasiliev, 1985-1986; Sîrbu, 1987; V. Vasiliev, în: Vasiliev et al., 1991, p. 145-155; Maleev, 1992, p. 20-23, cu o bogată bibliografie). Feminitatea este sugerată nu numai de forma statuetelor, dar și prin marcarea, uneori, a unor caractere sexuale (sânii, de pildă). În orice caz, trebuie remarcat faptul că în timp ce statuetele zoomorfe ale culturii Gáva-Holihradý sunt modelate suficient de naturalist, pentru a determina chiar anumite trăsături ale speciei, statuetele antropomorfe sunt modelate într-un stil abstractizant. Analiza cauzelor acestor maniere diferite în tratarea statuetelor antropo- și zoomorfe depășește însă limitele acestei lucrări. Revenind la semnificația statuetelor, s-a mai remarcat că diferitele elemente vegetale ale decorului întăresc și ele rolul acestor piese în simbolizarea fertilității (cf. Maleev, 1992, p. 20-22). Ar fi o altă problemă, care ar necesita o analiză mai profundă, utilizarea concretă a statuetelor. Dar, până când nu vom cunoaște cu precizie condițiile de descoperire a unui număr mai mare de statuete, va fi foarte greu să dăm un răspuns corect la această întrebare. Ceea ce este cert: toate statuetele antropomorfe cunoscute din cultura Gáva-Holihradý au fost descoperite în așezări, ele au servit, deci, într-un fel sau altul, lumea, viața pământească și nu cea "de dincolo". Unele au fost descoperite în locuințe (putând fi dovada unui cult domestic), unele în gropi, în asociere cu alte obiecte (indicând obiceiul depunerii de ofrande), dar foarte multe în stratul de cultură, fără un context bine definit. Practic, toate statuetele sunt fragmentare, și dacă ruperea

lor a fost intenționată, ne putem gândi și la anumite practici magice, cu scopul de a vătăma.

În sfârșit, rămâne deschisă și problema originii acestor statuete în cultura Gáva-Holihradý. Unii au relevat anumite similitudini, mai ales în ceea ce privește decorul, cu statuetele de tip Cîrna, dar distanța în timp (și în spațiu) între cele două culturi face neverosimilă o asemenea legătură (cf. Vasiliev, 1985-1986, p. 84; idem, în: Vasiliev et al., 1991, p. 70; Boroffka, 1994, p. 76). În același context a fost invocată și statueta descoperită într-o locuință "hallstattiană" la Rîpa, jud. Bihor, pe care, spre regretul nostru, nu o putem reproduce aici, din cauza fotografiei publicate de proastă calitate (Dumitrașcu, 1974, p. 131, nr. 5/a; 133, fig. 3. Cf. și Vasiliev, 1985-1986; idem, în: Vasiliev et al., 1991, p. 69-70). Piesa este plată în partea superioară și în formă de clopot în cea inferioară. Regiunea pieptului și a gâtului este bogat ornamentată cu linii incizate, orizontale și arcuite, însoțite de șiruri de puncte ori cerculețe imprimate (ca în cazul statuetelor de la Teleac sau din Ucraina), indicând obiecte de podoabă și/sau elemente de vestimentație. Oricum, această statueta, datată în "Hallstatt", nu poate constitui un prototip pentru plastica antropomorfă a culturii Gáva-Holihradý, ci, mai degrabă, face parte din plastica acestei culturi. (Avem în vedere inventarul locuinței în care a fost descoperită statueta, așa cum este descris și ilustrat de autorul săpăturilor (Dumitrașcu, 1974, p. 131, 133, fig. 3-4). În acest caz, statueta de la Rîpa ar constitui singurul reprezentant, cunoscut până în prezent, al plasticii antropomorfe a culturii Gáva-Holihradý, în aria sa de fornare.

I. Maleev s-a gândit la insulele cicladice, ca o posibilă "patrie de origine" a statuetelor antropomorfe plate, "în formă de vioară", ale culturii Gáva-Holihradý, și chiar a populației tracice, fără să-și argumenteze ipoteza (Maleev, 1992, p. 20 și nota 21, cu referire la lucrarea lui K. Majewski, *Kultura ajgajska*, Lwów, 1933, p. 186, fig. 8). Tot el se referă – ca la posibile prototipuri – la unele analogii apropiate de pe teritoriul Ungariei (Maleev, 1992, p. 20 și notele 22-23). Asemănările semnalate de arheologul de la Kiev există, într-adevăr, dar statuetele menționate aparțin Bronzului timpuriu sau, după o opinie exprimată mai recent, culturii Hatvan, din Bronzul mijlociu! (Cf. Kovács, 1977, fig. 28-30 și p. 90: explicația figurilor; Kovács, 1990, p. 78, fig. 40, p. 207, nr. catalog 454-455. Locul de descoperire: Aszód-Domonyvölgy, com. Pest. Descoperiri izolate). I.N. Maleev s-a mai referit și la statuetele asemănătoare, ca formă și decor, descoperite în așezările de la Soloncenii și Țahnăuți din Republica Moldova (Maleev, 1992, p. 18 și notele 18-20, cu referire la Mel'nikovskaja, 1954, p. 69, fig. 33 pentru Țahnăuți. Pentru fragmentul de la Soloncenii cf. Meljukova, 1958, p. 81, fig. 28/8). Statuetele de la Soloncenii și Țahnăuți aparțin grupului cultural Saharna-Soloncenii (Meljukova, 1958, p. 81; 1961, p. 44) și, având în vedere poziția cronologică a acestui grup (László, 1989, p. 123-124, 127; 1994, p. 156-164, 208-211, cu bibliografie), statuetele respective în nici un caz nu puteau servi ca prototip pentru plastica antropomorfă a culturii Gáva-Holihradý ci, mai degrabă, constituie o dovadă a legăturilor între cele două civilizații, în faza mai târzie a culturii Gáva-Holihradý. (Statuetele de la Țahnăuți sunt menționate și de Boroffka, 1994,

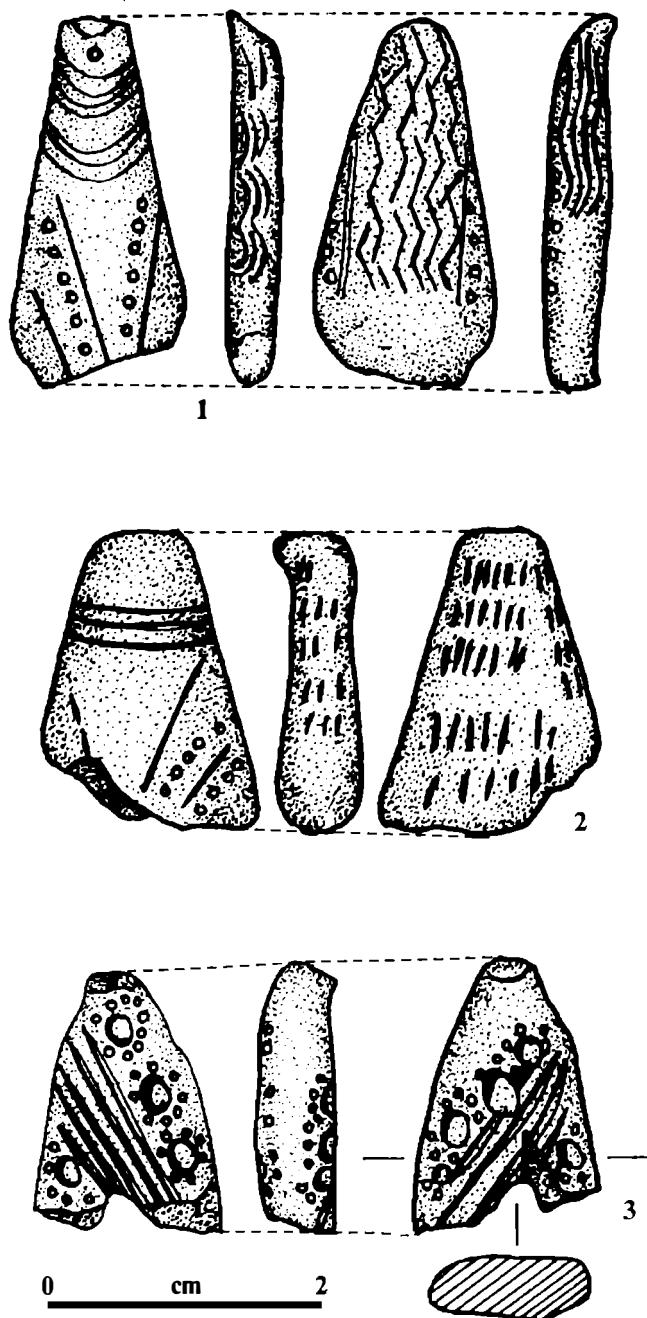

Fig. 3. 1-3. Teleac (1-2 după V. Vasiliev; 3 după N. Boroffka).

p. 76, fig. 1/2-3. El propune, pentru tipul de statuete aici discutate, denumirea de "Tahnăuți-Teleac" sau "Krivce-Teleac". Prima dintre acestea, evocând două culturi diferite, credem că nu este adecvată).

În cultura Noua-Sabatinovka, care a precedat cultura Gáva-Holihradý în cea mai mare parte a ariei sale, nu întâlnim statuete antropomorfe de tipul discutat în lucrarea de față. Statuetele de la Nicoleni, jud. Covasna (Dumitrașcu, 1974, p. 361, fig. 405/2,4; Florescu, 1991, p. 97-98, nr. 376/J6, fig. 95/2-3, cu referire la cercetările lui Z. Székely), citate eronat ca provenind de la Reci (Sirbu, 1987, p. 91, nr. 1; V. Vasiliev, în Vasiliev et al., 1991, p. 70) sau piesa de la Trușești (Dumitrescu, 1974, p. 361, fig. 405/3; Florescu, 1991, p. 135, nr. 560, fig. 154/1), puse, de asemenea, în discuție, reprezintă un tip cu totul deosebit. Până la proba contrarie considerăm, astfel, că statuetele plate, stilizate, după toate probabilitățile feminine, sunt o creație a populației culturii Gáva-Holihradý, care le-a produs, fără modificări esențiale, se pare, în tot cursul evoluției lungi (perioada Hallstatt A-B, aproximativ sec. XII/XI -- VIII/VII î.H.) a acestei culturi.

STATUETTES ANTHROPOMORPHES DE LA CULTURE GÁVA-HOLIH RADY Résumé

Cet ouvrage a été rédigé initialement en français (László 1995). Dans ce résumé on se limite à attirer l'attention sur quelques compléments et nuances que nous avons considérés nécessaires à l'occasion de la publication de la version en roumain. D'abord, il faut mentionner le fait qu'après l'expédition du manuscrit de l'ouvrage cité, on a publié une nouvelle statuette anthropomorphe, mise au jour à Teleac, dép. de Alba, en Transylvanie (Boroffka 1994), pièce qui a été introduite et commentée dans l'ouvrage présent aussi (cf. fig. 3/3). Dans la version française de notre ouvrage, nous avons reproduit, dans la manière de présentation du découvreur, une de statuette mises au jour à Teleac (László 1995, fig. 2/2). En même temps, nous avons exprimé l'opinion que le "revers" de la pièce peut être interprété comme étant, en fait, la partie frontale de la statuette. Dans la version actuelle nous avons apporté de nouveaux arguments en faveur de notre interprétation et nous avons illustré la pièce en conséquence (fig. 2/2). En nous conformant à l'interprétation de V. Vasiliev, dans la première variante de notre ouvrage, nous avons considéré que deux pièces fragmentaires mises au jour à Teleac représentent la partie inférieure, triangulaire, de quelques statuette anthropomorphes, dont les proéminences visibles en profil à leur "sommet" reproduisent schématiquement la patte du pied (László 1995, fig. 2/3, 4). Par la suite de la publication du fragment de statuette mise au jour récemment à Teleac (Boroffka 1994) et d'une nouvelle vérification, plus attentive, des pièces publiées par V. Vasiliev, nous avons conclu que ces fragments (cf. fig. 3/1-3) n'appartiennent pas à un type différent de représentation plastiques anthropomorphes Gáva-Holihradý. Ils font partie de la partie supérieure, triangulaire ou rhomboïdale, du même type de statuette commenté dans la première partie de notre ouvrage. Enfin, pour ce type de statuette, Boroffka

(1994, p. 76, fig. 1) propose la dénomination de “Țahnăuți-Teleac” ou “Krivce-Teleac”. Nous ne considérons pas que la première dénomination soit adéquate, car elle évoque deux cultures (Gáva-Holihady et Saharna-Solončeni) dont les origines, les évolutions et les destins historiques sont différents.

BIBLIOGRAFIE

- Bazielič, M., 1982, *Zur Frage des Vorommens von Elementen der Gáva-Kultur in der Umgebung von Kraków*, în: *Süszone der Lausitzer Kultur und die Verbindungen dieser Kultur mit dem Süden*, Kraków-Przemysl, 1982, p. 287-296 (p. 297: Zusammenfassung).
- Boroffka, N., 1994, *Ein neues hallstattzeitliches Idol aus Teleac*, în: *Apulum*. XXXI. MCMXCIV, p. 75-78.
- Dumitrașcu, S., 1974, *Figurine “preistorice” descoperite în Crișana*, în: *In memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 129-136.
- Dumitrescu, VL., 1974, *Arta preistorică în România*, București, 1974.
- Florescu, A.C., 1991, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole (Bibliotheca Thracologica I/Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, IX)*, Călărași, 1991.
- Furmanek, V., Horst, F., 1982, *Die sozialökonomische Entwicklung der bronzezeitlichen Stämme in Mitteleuropa. (Eine Übersicht)*, în: *Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa*, Berlin-Nitra, 1982, p. 9-45.
- Kemenczei, T., 1982, *Die Gáva-Kultur*, în: *Südzone der Lausitzer Kultur...*, p. 275-283.
- 1984, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapest, 1984.
- Kovács, T., 1977, *A bronzkor Magyarországon*, Budapest, 1977.
- 1992, *Glaubenswelt und Kunst*, în: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt am Main, 1992, p. 76-82, 207.
- László, A., 1976, *Über der Ursprung und die Entwicklung der frühhallstattzeitlichen Kulturen un der Moldau*, în: *Thraco-Dacica* (I), 1976, p. 89-98.
- 1976/1980, *La région extracarpatique orientale à la fin de Ier millénaire et dans la première moitié du Ier millénaire av.n.è.*, în: *Actes du Ier Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 1976), I, București, 1980, p. 181-187.
- 1984/1986, *Zu den Beziehungen zwischen der oberen Theissregion und dem nord-östlichen aussenkarpatischen Raum in der älteren Hallstattzeit. Eine neue Gruppe der Gáva-Holihady Kultur in der Suceava-Hohebene*, în: *Hallstattkolloquium Veszprém 1984 (= Mitteilungen der Arch. Inst., Beiheft 3)*, Budapest, 1986, p. 163, 389-393.
- 1993, *Les groupes régionaux anciens du Hallstatt à l'est des Carpates. La Moldavie aux XIIe – VIIe siècles av.n.è.*, în: *La civilisation de Hallstatt* (Eraul, no. 36), Liège, 1989, p. 111-129.
- 1994, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihady și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei (Bibliotheca Thracologica VI)*, București, 1994.
- 1995, *Sur la plastique antropomorphe de la civilisation Gáva-Holihady*, în: *Marek Gedl-Festschrift*, Kraków, 1995 (sub tipar).
- Maleev, I.N., 1992, *Kultova halštatska plastika ot lesno-stepnoto Podnestrovie*, în: *Archeologia* (Sofia), 1992, 2, p. 13-24.

- Meljukova, A.I., 1958, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în: *MIA*, 64, 1958, p. 5-102.
- 1961, *Kul'tury predskifskogo perioda v lesostepnoj Moldavii*, în: *MIA*, 96, 1961, p. 5-52.
- Mel'nikovskaja, O.N., 1954, *Archeologiceskie razvedki na poselenii u.s. Cahnaucy*, în: *Kratkie Soobšcenija Instituta Istории Material'noj Kul'tury* (Moskva), 56, 1954, p. 69-75.
- Sîrbu, V., 1987, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, în: *Istros* (Brăila), V. 1987, p. 91-157.
- Smimova, G.I., 1974, *Complexele de tip Gáva-Holihradý – o comunitate cultural-istorică*, în *SCIVA* (București), 25, 1974, 3, p. 359-380.
- Svesnikov, I.K., 1964, *Pamjatniki goligradskogo tipa v zapadnoj Podolii*, în: *Materiali i doslidzenija z archeologii Prikarpatja i Volini* (Kiev), 5, 1964, p. 40-64, 65-66.
- Vasiliev, V., 1985-1986, *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în: *Acta Musei Napocensis*, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 79-90.
- Vasiliev, V. et al., 1991, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991